

Završno poglavlje knjige odnosi se na »Dobričevićev utjecaj na dubrovačko i kotorsko slikarstvo i pokušaj rekonstrukcije njegove radionice/kruga« (305–318), posebice s obzirom na moguće nastavljачe Dobričevićeva umjetničkog izražaja (sinovi Vicko i Marin).

U završnome dijelu knjige sadržani su »Zaključak« (319–321), prijepis objavljenih transkribiranih arhivskih dokumenata i registri vezanih uz Lovru Dobričevića (323–340), popis uporabljene literature (341–361), pregled popratnih priloga knjige (tablice, fotografije i grafički prilozi, 363–372), sažetak na engleskom jeziku (373–375), riječi zahvale (377–378), kazala osobnih imena i zemljopisnih pojmova (379–396) i sadržaj (397–399). Uz navedeno, potrebno je naglasiti da je knjiga, u svojem završnome dijelu, opremljena brojnim ilustracijama (150), neophodnim u kontekstu uvida u slikarski opus Lovre Dobričevića i njegovih suvremenika.

Knjiga Ivane Prijatelj Pavičić teži rekonstruirati, tragom spoznaja iz historiografije i uvidom u arhivsko gradivo, životni put i prinose slikara Lovre Dobričevića. Međutim, Dobričević i njegov opus nisu jedini predmet ovoga istraživanja. Dobričevićovo vrijeme, posebno raščlanjeno na stranicama ove knjige, otkriva nam i slikarske dosege dubrovačkoga i bokeljskog slikarstva 15. stoljeća, opće prilike koje su uvjetovale umjetničko stvaranje toga vremena, kao i njihove najznačajnije protagoniste. Stoga će ova knjiga, ne treba dvojiti, biti korisna i uporabljiva literatura kako za povjesničare umjetnosti tako i za »klasične« povjesničare, proučavatelje »zlatnoga doba« Dubrovnika i njegove neposredne okolice.

Lovorka Čoralić

Rina KRALJ-BRASSARD, Djeca milosrđa: napuštena djeca u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2013., 450 str.

Nahodi – napuštena djeca – stoljećima su diljem europskoga prostora smatrani marginalnom društvenom skupinom. Nahode su smatrali drugačijima, tuđima, bez prava glasa zbog nezrele dobi, osobama bez poveznice s biološkom obitelji koja daje identitet i time omogućuje izravno uključivanje u životno svakodnevlje zajednice. Dubrovačka Republika, država u kojoj je oduvijek bila naglašena briga za opće dobro, istraživaču je izvršno područje za proučavanje fenomena napuštene djece te se tom problematikom – izazovnom, ali i višestruko zahtjevnom – bavi Rina Kralj-Brassard. Arhivska građa uporabljena u ovoj monografiji ponajprije je pohranjena u Državnome arhivu u Dubrovniku i Biskupijskom arhivu u Dubrovniku (matične knjige, serija *Misericordia* koja sadrži zapise o poslovanju nahodišta, odluke državnih vijeća i drugo), a uz obilje arhivskog materijala autorica je koristila i brojnu domaću i inozemnu relevantnu literaturu.

Knjiga započinje »Sadržajem« (7–9), »Predgovorom« (11) i »Uvodom« (13–16) u kojemu se sažeto i pregledno iznose osnovne metodološke smjernice i ciljevi istraživanja.

Prvo poglavlje (»Potresna europska stvarnost: napuštanje djece«, 17–37) sadrži osvrt na fenomen napuštanja djece i razvoj ustanova za njihovu skrb diljem europskih zemalja. Razmatra se fenomen »viška« populacije i neželjena roditeljstva, utvrđuje (u povijesnim

razdobljima) stav društva prema ostavljenoj djeci, kao i početak suočavanja društva i zajednice s tim problemom (nastanak specijaliziranih ustanova). Autorica, nadalje, govori o prvim poznatim nahodištima (Milano – 787. godine), kao i tijekom njihova osnutka i razvoja duž europskih zemalja (ponajprije sredozemnih), Rusije i SAD-a. Baveći se pritom osnutkom nahodišta duž hrvatske obale Jadrana, Kralj-Brassard izdvaja primjere Zadra, Splita i Kotora.

Slijedi poglavlje »Dubrovački Hospital milosrđa« (39–102) koje započinje razmatranjem društvenih okolnosti koje su pridonijele osnutku dubrovačkog državnog nahodišta 1432. godine. Autorica potom razmatra smještaj nahodišta unutar gradskoga prostora, opremljenost, održavanje i način njegova financiranja, troškove održavanja, kao i djelovanje, zadatke i ovlasti upravitelja, osoblja i poslovnih partnera Hospitala. U završnome dijelu poglavlja predstavljaju su poslovne knjige Hospitala (najstarija iz 1590. godine), njihova struktura i podjela (Dnevnik, Knjiga troškova, matice krštenih i umrlih, Knjiga djece, Knjiga udomljenja i druge) te se ukazuje na njihovu uporabnu vrijednost prilikom obrade ove problematike. U sljedećem se poglavlju, naslovljenom »Životopisi iz poslovnih knjiga« (103–164), odgovara na pitanje tko su zapravo bili šticienici Hospitala milosrđa (ponajprije je riječ o napuštenoj djeci, vjerojatno izvanbračnoj, primljenoj u ustanovu u dojenačkoj dobi), koje su bile društvene i osobne okolnosti napuštanja djece te na kojima su mjestima djeca bila izložena prilikom njihova napuštanja. Ovdje, nadalje, saznajemo o znakovima i predmetima pronađenim uz ostavljenu djecu, o općoj terminologiji za šticienike Hospitala (*figliolo, creatura, bastardo, orfanello, filia...*), o procesu njihova pristupanja u ustanovu, krštenju i nadijevanju imena. Raščlamba podataka iz matičnih knjiga krštenih otkriva najučestalije prisutna ženska i muška imena, »obrazac« prilikom stvaranja prezimena nahoda, kao i tužnu činjenicu da je velik dio napuštene djece imao kratak životni vijek.

Tko su bile dojilje u dubrovačkome nahodištu tema je sljedećega poglavlja knjige (»Mreža dojilja«, 165–212). U domovima vlastele i bogatih građana dojilje su najčešće bile unajmljivane uz sklapanje ugovora, dok su okolnosti u nahodištu bile drugačije te se ondje mogu razlikovati dvije skupine dojilja: interne koje su obitavale u samoj zgradi nahodišta i vanjske koje su šticienike dojile, odnosno hranile u svome domu. Njihov status i uloga u prvim mjesecima života dubrovačkih nahoda, prebivališta, plaće te uopće sustav zapošljavanja dojilja tema su niza potpoglavlja ove cjeline.

U poglavlju »Udomitelji, posvojitelji i poslodavci« (213–238) razmatra se temeljna svrha skrbi za napuštenu djecu – uklopiti šticienike u društvo iz kojega su bili isključeni prekidanjem biološke veze, isprva osiguravanjem prehrane i zaštite u najranijoj mladosti, a zatim, kada bi odrasli, osposobljavanjem za samostalan život. Raščlamba je usmjerena na manju skupinu šticienika o kojoj su poslovne knjige Hospitala milosrđa sačuvale tragove raznih načina uključivanja u zajednicu, kao i na utvrđivanje društvene i profesionalne strukture njihovih udomitelja. »Između skrbi i nasilja: pojedinci unutar sustava« (239–261) naslov je poglavlja u kojemu se autorica bavi pojedinačnim slučajevima (konkretnim primjerima) šticienika, točnije odnosom vlasti prema nahočadi u trenutku njihove fizičke ugroženosti (zlostavljanje).

Demografski pokazatelji koji se odnose na nahočad, ali ujedno i ocrtavaju obuhvatnost i uspješnost sustava za skrb o napuštenoj djeci, razmatraju se u poglavlju »O životu i smrti

u brojkama« (263–335). U uvodu se ukazuje na opće demografske trendove u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća (posebice s obzirom na prisutnost negativnih čimbenika – bolesti, nestašica, ratovi, potres i drugo), a potom autorica posebno razlaže izvore za demografsku povijest dubrovačkih nahoda, kretanje (priljev) štíćenika u Hospitalu milosrđa unutar pojedinih vremenskih odsječaka, sezonske varijacije, ukupan broj štíćenika, kao i procjenu smrtnosti nahoda u vrijeme njihova boravka u Hospitalu. Završni se dio knjige odnosi na »Državnu skrb za napuštenu djecu i integraciju u društvo« (337–364). Podrobno se razmatra uloga karitativnih ustanova, problemi financiranja državnoga nahodišta, društveni položaj nahoda i njihova (završna) sudbina.

Na kraju knjige nalaze se »Zaključak« (365–372), popis uporabljenih arhivskih vrela i literature (373–398), kazalo imena (399–422), kazalo mjesta (423–429), kazalo pojmova (430–440), sažetak na engleskom jeziku (441–443), kao i popis (impresivnog broja) izdanja Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku (444–448).

Knjiga Rine Kralj-Brassard o napuštenoj djeci zaseban je, s posebnoga motrišta promatran prinos proučavanju povijesti stanovništva i demografskih kretanja na području Dubrovačke Republike od 17. do 19. stoljeća. Osobit interes autorice pritom je upravljen na stav, namjere i postupke državnih vlasti prema toj, posebno osjetljivoj i zapravo društveno marginaliziranoj skupini društva. Knjiga je rezultat predana, pomna rada na izvornoj građi te osvjetljava problematiku koja do sada nije bila predmetom zaokružene, monografske obrade. Ujedno je, usporednim primjerima s drugim europskim (posebice sredozemnim) zemljama, obrada dubrovačke teme o nahodima i nahodištu dobila na dodatnoj kontekstualizaciji i važnosti. Stoga će njezina uporaba zasigurno imati zapažen odjek u historiografiji koja se bavi društvenom i demografskom poviješću ranoga novog vijeka i početka suvremenog doba.

Lovorka Čoralić

Stanko JAMBREK, Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, Srednja Europa – Biblijski institut, Zagreb, 2013., 464 str.

Monografija *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu* sustavan je prikaz problematike prodora, širenja i stvaranja institucionalnih okvira reformacije na prostoru hrvatskih zemalja. Polazeći od pretpostavke da su u kontekstu procesa širenja reformacije u Europi hrvatske zemlje bile rubna područja toga procesa, autor je ispitao modalitete prenošenja, modifikacije i primjene ideja reformacije u hrvatskim zemljama i među iseljenim hrvatskim stanovništvom. Pritom je posvetio posebnu pozornost recepciji reformacijskih ideja među intelektualnom i političkom elitom Hrvatsko–Slavonskoga Kraljevstva te modalitetima i medijima posredovanja reformacijskog učenja gradskim i seoskim slojevima. Nastojao je rekonstruirati dominantne teološko-dogmatske obrasce i sociokulturne prakse koje karakteriziraju elitni i pučki protestantizam. Ovo djelo prva je sustavna monografija koja se bavi reformacijom u hrvatskim zemljama te koja na jasan i pregledan način izlaže spomenutu problematiku.

Uvod knjige (12–24) posvećen je metodološkim i teorijskim polazištima za nastanak ove monografije, a zatim definiranju i upotrebljavanju pojmova, osobito pitanju pojmova pro-